

Resseguint els paisatges porcelians

Llorenç Soldevila i Balart,
Universitat de Vic

Tot mite neix d'un fet personal o col·lectiu, més o menys complex però extraordinari i singular que, amb la transcendència que li dona el pas del temps i el conjunt de realitats i fantasies que el configuren, en el camp de la literatura arriba a ser un referent per a un nombre més o menys important de persones, de lectors. En el cas d'Andratx el mite neix d'un món que va desaparèixer fa anys, un món en bona part preturístic i lligat a segles de formes de vida tradicional, agricultura de secà i pesca, a més del contraban. Un món que, des de la seva quotidianitat i rutina, va fascinar amb la perspectiva dels anys un Porcel de grans capacitats fabuladores. És a partir d'aquesta realitat que el novel·lista construirà un món nou, «un refugi moral», com indica Molas, que el preservarà al món i a ell en la memòria col·lectiva per a la posteritat i, alhora, és indiscutiblement una aportació original i singular al cabal de la literatura mitòmana del segle XX. En igualtat de drets amb, posem per cas, el Balbec de Proust, el Yoknapatawpha de Faulkner o el Macondo de Gabriel García Márquez.

Andratx comença sent Solnegre en la ficció de la primera novel·la porceliana. Era l'estadi inicial de ficcionalització; després passarà a assumir el nom real, en les referències que hi fan *La lluna i el «Cala Llamp»* i *Els argonautes* per, a partir de *Les primaveres i les tardors*, prendre el fictici d'Orlandis, topònim provinent d'un puig amb una ermita que domina la vall d'Andratx a mig camí cap al Port. En aquesta primera mostra narrativa, en primera persona, que no recuperarà fins a *Cavalls cap a la fosca*, Porcel ja descriu quin serà l'àmbit del que amb el temps esdevindrà el mite d'Andratx: «Vaig pujar al Puig del Pi Totsol:1 es veu tot el Pla, a l'esquerra, fins a Solnegre, perdut en la llunyania. I a la dreta, Cala Llamp i la mar ampla. La petita platja de Cala Llamp on jo, en pèl, nedava; i en tornar, suat i ple de saladina, anava a la sínia, i em tirava al damunt vuit o nou

poalades d'aigua gruixuda i fresca, que em feien tremolar... » (1991a: 24).

Un Solnegre, que des de temps remots era l'ensenyà del poble en un escut a la llinda de la cúria, presidirà l'obertura narrativa de Porcel i, amb el temps acabarà sent el símbol central del mite andritxol, sobretot el personal. L'escriptor explica en aquests termes la gènesi i l'ús del topònim Solnegre, en substitució d'Andratx: «és una obra la primera novel·la de la qual es deia Solnegre, en què jo vaig agafar el meu poble, el nom del poble, que és l'escut del poble, que és un sol, i, bé, que ara resulta que no és un sol, i li vaig donar el color negre per donar-li un significat de tragèdia, que era aquesta tragèdia que jo sentia» (1987: 119).

El temps i l'ofici, la maduresa intel·lectual, però, aminoraran el sentit tràgic en l'obra porceliana i el sol tornarà a aparèixer en el nucli mateix del mite d'Andratx, *Les Cases Velles*, un dels noms que pren la casa de Can Bolei, que presideix les històries familiars:

Amb la Pedra del Sol. És un pedrot pla, gruixut, d'un marbre bast i vermellenc, gratat pels segles, de gairebé un metre quadrat, amb un baix relleu que representa un Sol de setze rajos, tosc i amb un indefinible aire dramàtic. Sembla que la Pedra constituïa la clau de volta del portal de la Casa Fonda, el qual més aviat devia produir l'efecte de la boca d'una caverna. Ara la Pedra del Sol es troba encastada enmig de la façana del cos central de *Les Cases Velles* (2000: 35).

I encara pocs anys abans, el trobàvem referenciat a *Ulisses a alta mar* quan hi descrivia «un signe hostil, l'escut negre del Sol» (1997: 96). L'elaboració del símbol pren una volada

1 Situat a la banda de sobre de Can Bolei.

inesperada quan l'autor crea tota una hipòtesi lligada amb els orígens familiars i, doncs, si més no, deixa en un pla ambigu si el símbol de la nissaga passa a identificar el poble d'Andratx o si, en canvi, és el símbol del poble el que passa a identificar la nissaga:

L'escut d'Andratx també ÉS un SOL, jo m'havia pensat que el de Les Cases Velles era una simple còpia del que campa a la façana de l'Ajuntament. Però, ¿quin va ser primer? O, ara sospito probablement amb més exactitud, que tots dos van néixer d'un únic fenomen: de nosaltres, poble i família, a l'origen possiblement i senzillament un mateix clan... Per a la novel·la vaig afegir el «negre» al «sol» per formar una al·legoria de la tragèdia, la violència, que presideixen el llibre i que s'expressen en un relat èpic de gent al marge, anàrquica, en la solitud muntanyenca i marinera (2000: 265).

Més endavant acaba de tancar la refinada elaboració del símbol ara sí, ja familiar, traspassat després al poble:

Aquesta gent degué construir la Casa Fonda, enfonyada entre el rocam, mig cova i mig fortalesa, suposo que l'escut del cometa ho prova: el van clavar al mur amb voluntat identitària. Perquè més tard, no he pogut escatir quan, els Porcel i el poble d'Andratx, que s'havia anat formant, ja havien perdut la memòria dels orígens i, en efecte, confonien l'estel betlemític amb el Sol, com ho demostra a finals del segle XV un clergue pertanyent a la família i adscrit a l'església andritxola, al qual designen com «mossènyer Jacme de la possessió nostrada del Sol» (2000: 317).

Els espais reals del mite andritxol

Els espais geogràfics reals del món imaginari de Porcel, els podem organitzar en tres blocs: els

nuclears, que es troben en el centre urbà d'Andratx; els col·laterals, que són fora del centre i, finalment, els perifèrics, sobretot referits a llocs costaners. Només en una ocasió el topònim d'Andratx és substituït amb valor totalitzador per un altre. Andratx pren el nom d'Orlandis a *Les primaveres i les tardors* i persistirà a *Lola i els peixos morts* i *Ulisses a alta mar*: «No en va en el meu poble mallorquí, Orlandis, l'església i els seus capellans materialitzaven l'edifici i els personatges singulars» (1997: 39). Com hem dit, Son Orlandis és el topònim d'un pujol al mig de la vall d'Andratx camí del Port, on hi ha una ermita dedicada a la Mare de Déu d'Orlandis. A *Olympia a mitjanit*, hi trobarem que la capella de Son Fortuny, és a dir Son Matamala en la ficció, és dedicada a la Mare de Déu d'Orlandis.

Entre els espais nuclears, ens cal destacar per la seva importància biogràfica el Pantaleu (que ja va tractar en un article en castellà datat el 1952),² i que evocà amb especial èmfasi a *Ulisses a alta mar*. Seguint la línia biogràfica hem de parlar de la casa del carrer Antoni Maura, número 47, on va néixer, descrita molt a primera hora: «En aquest carrer hi ha casa meva, un casot vell i per ventura com solemne, ara solitari. La façana de l'edifici és de pedra i llarga. Té un pis a dalt i una torreta a sobre. Darrera hi ha un corral ample, amb tres magraners, una parra, geranis i un nesprer» (1991a: 9). També, l'espai que ocupà la impremta de l'amo Antoni. Més secundari, però amb un valor simbòlic que anirà creixent amb el temps, tenim l'escut representant el sol a la llinda de l'antiga cúria de la vila, a més, és clar, de l'església, del cementiri, del castell de Son Mas (actualment l'ajuntament de la vila), de l'antic emplaçament de l'Abeurador i de l'hort de Can Rostit.

En el segon bloc d'espais, hi ha, primer de tot, Can Bolei, a Sant Telm, que, si bé inexistent al principi de l'obra, a partir de *Les primaveres i les tardors* es convertirà en centre nuclear indiscutible. En un inici, apareix disfressat sota el vel d'altres denominacions (Son Taltavull, a *Les*

² Del qual afirmarà: «el text d'ahir, ingenu, convencional, ha anat suscitant en mi unes ressonàncies difuminades [...]. Si no reconec com a meu 'El Pantaleu', sé que continuo essent, en canvi, aquell qui el va escriure» (1991c: 256-260).

primaveres), o a *El cor del senglar* (Les Cases Velles) i, finalment, prendrà el nom real del veïnat, Sant Elm, a *Olympia a mitjanit*. Un Sant Elm que a *Els escorpins* era, per primera vegada a la seva obra, marc de la història però com a Sant Tem. Tenen també presències importants: el Port d'Andratx, s'Arracó la rectoria, el cós (amb la costumista/realista cursa de cavalls d'un dels capítols d'*Els argonautes*) i el cementiri, sa Coma Freda (amb Son Sampol, on hi ha ambientat, entre d'altres episodis, l'emotiu conte «Nadal»), Orlandis, Vall de les Forques, puig dels Molins, Puig Cornador i Son Fortuny (Son Matamala, centre narratiu d'*Olympia*).

Entre els perifèrics i costaners cal citar, en primer lloc Cala Llamp, que merescué el títol d'una novel·la, avui irremediament destruïda per un seguit d'urbanitzacions que es pengen sobre el mar; la sempre referencial i imprescindible Dragonera; l'enigmàtica la Trapa, recreada fantàsticament a *Cavalls cap a la fosca*; Camp de Mar, sa Punta Blanca i Cala en Basset, aquests dos darrers lligats a *Els argonautes*.

El valor pedagògic del mite d'Andratx

L'obra de Porcel, avui, dissortadament conclosa, és una eina de primera magnitud per a poder acostar els alumnes de secundària, batxillerat i universitaris a la descoberta d'una vasta geografia, la costa de ponent mallorquina, i lligar-la amb tot d'històries i costums que ja han

passat avall. Així doncs, tot, el real i l'imaginat per l'autor configura un magma que no només els farà imaginar, sinó reflexionar i recrear sobre uns valors i unes formes de vida, sobretot les reflectides en les primeres obres, avui del tot desconegudes pel jovent.

L'obra de Porcel conté gairebé totes les possibilitats de la narrativa moderna: història local i universal; descripcions detallades de personatges, geografies, situacions... amb l'aplicació de les tècniques més visuals del llenguatge dels mitjans audiovisuals; evocacions personals; accions properes a les novel·les d'aventures; lirisme exquisit; truculència que no fa més que evidenciar, segons replicava sempre ell, l'absurd i la realitat més crua de l'existència humana; novel·la fantàstica en què la capacitat de recreació i d'invenció no té límits; connexió amb la tradició popular de la rondallística...

Per acostar els nostres alumnes al món fascinant i suggerent de Porcel només ens caldrà prendre una novel·la com a punt de partida i

imaginar-nos una ruta literària per fer fora de l'aula. O també podem seleccionar uns determinats llocs literaris dels que referenciaré més endavant i incrustar-hi tot de fragments de diferents obres (novel·les, assaigs, contes...) que hi lliguin perfectament. Qualsevol ruta pot invitar a l'aventura, però especialment si prenem les que tinguin com a marc Dragonera i la Trapa, per exemple; o l'illa de Cabrera de forma

R. Canet. Sense títol 2003. Viníllica sobre paper 146 x 114 cm.

monogràfica lligada amb la lectura de *L'emperador o l'ull del vent*.

El llibre *Tot Porcel. D'Els condemnats a Olymphia a mitjanit*, conseqüència d'una iniciativa que vaig tenir amb els meus alumnes de 4t d'ESO i 1r de Batxillerat del curs 2003-04, a l'IES Alexandre Satorras de Mataró, pot ser també un bon conductor per a la descoberta del món porcelià. De fet la majoria de materials que el configuren van ser provats primer a l'aula i, després, van ser lectures que vam anar fent durant la ruta literària realitzada del 1 al 6 de maig de 2004. Algunes de les activitats realitzades al llarg d'aquells dies, vam poder-les compartir amb alumnes de l'IES Baltasar Porcel d'Andratx i alguns dels seus professors (Joan Manera, Pep Pizà, Tonina Pujol...). Especialment inoblidable fou l'acollida que Porcel ens féu durant el matí del dia 3 de maig a Can Bolei, a la sala de la fogaina. Els alumnes hi van poder tenir un col·loqui distès i interessant, irrepètible.

Propostes de rutes literàries

Les possibilitats de fer rutes literàries sobre l'obra de Porcel són múltiples i variades i de diferents dies de durada, depenent de l'ambició de la nostra proposta. També podem optar per combinacions de les diverses propostes que passo a fer a continuació. Entre parèntesi poso les referències dels textos que vam llegir amb els alumnes andritxols i mataronins en l'experiència del 2004.

Ruta per Andratx

1. Casa on va néixer Porcel al carrer Antoni Maura, 47. (Antoni Planas, *Baltasar Porcel. La novel·la de la vida*, p. 20-21 i 23-24)
2. Casa dels pares al Pantaleu (*Les illes, encantades*, p. 161-162)
3. Antic ajuntament (avui biblioteca). Hi podem recrear el mite/símbol del Solnegre i podem

mostrar entre altres materials els números d'"Andraitx" en què va col·laborar l'escriptor. (*Solnegre*, p. 17-18; *Viatges a l'interior de la novel·la*, p. 119; *Les illes, encantades*, p. 162)

4. Placeta de la Pau (*Difunts sota els ametllers en flor*, p. 69-75)
5. Casa de l'amo Antoni de sa Impremta (*Les illes, encantades*, p. 175-176)
6. Placeta de l'Abeurador (*Les illes, encantades*, p. 162)
7. Interior de l'església (*Cavalls cap a la fosca*, p. 15-19)
8. Hort de son Rostit (hort d'en Baldoví) (*Difunts sota els ametllers en flor*, p. 6-11)
9. Cementiri (*Solnegre*, p. 17 i *Mediterrània. Onatges tumultuosos*, p. 421-422)

Ruta pels veïnats d'Andratx

1. Ermita de son Orlandis (*Les illes, encantades*, p. 161)
2. Son Fortuny (Son Matamala, d'*Olymphia a mitjanit*, p. 149-150 i 155-157)
3. Son Sampol (*Solnegre*, p. 33-35; *Crònica d'atabalades navegacions*, p. 129-132)
4. Port d'Andratx, far (*La lluna i el Cala Llamp*, p. 121)
5. El port d'Andratx (*La lluna i el Cala Llamp*, p. 74)
6. Cala Llamp (*Les illes, encantades*, p. 160)
7. S'Arracó, cós (*Els argonautes*, p. 174-179)
8. S'Arracó, rectoria (*Lola i els peixos morts*, p. 209-211)

9. S'Arracó, cementiri (*Els escorpins*, p. 203-206 i 208-211)
10. Can Bolei, casa vella, sota la parra (*Les primaveres i les tardors*, p. 121-125)
11. Can Bolei, casa vella, sala de la fogaina, episodis en què el fum i el foc són protagonistes (*Les primaveres i les tardors*, p. 13, 39, 52, 69, 112, 142, 194 i 207)
12. Can Bolei, sota el Pi gros (*Les primaveres i les tardors*, p. 217-218)
13. Can Bolei, caseta del mirador (*Les Illes, encantades*, p. 189-190)
14. Can Bolei, jardí, Diana caçadora (*El cor del senglar*, p. 22-29)
15. Dragonera (*Cavalls cap a la fosca*, p. 12-15)
16. La Trapa (*Cavalls cap a la fosca*, p. 110-118)

Ruta a Cabrera

A partir de la lectura de *L'emperador o l'ull del vent*, especialment de les escenes que passen a l'illa, sobretot a les pàgines 158-197.

Bibliografia citada en l'article

- (1987). "Realitat i imaginació en l'obra de Baltasar Porcel", dins *Viatges a l'interior de la novel·la*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 11-129.
- (1991a). *Solnegre*, dins *Obres Completes/1. L'alba i la terra*. Barcelona. Proa.
- (1997). *Ulisses a alta mar*. Barcelona: Edicions 62.
- (2000). *El cor del senglar*. Barcelona. Edicions 62.

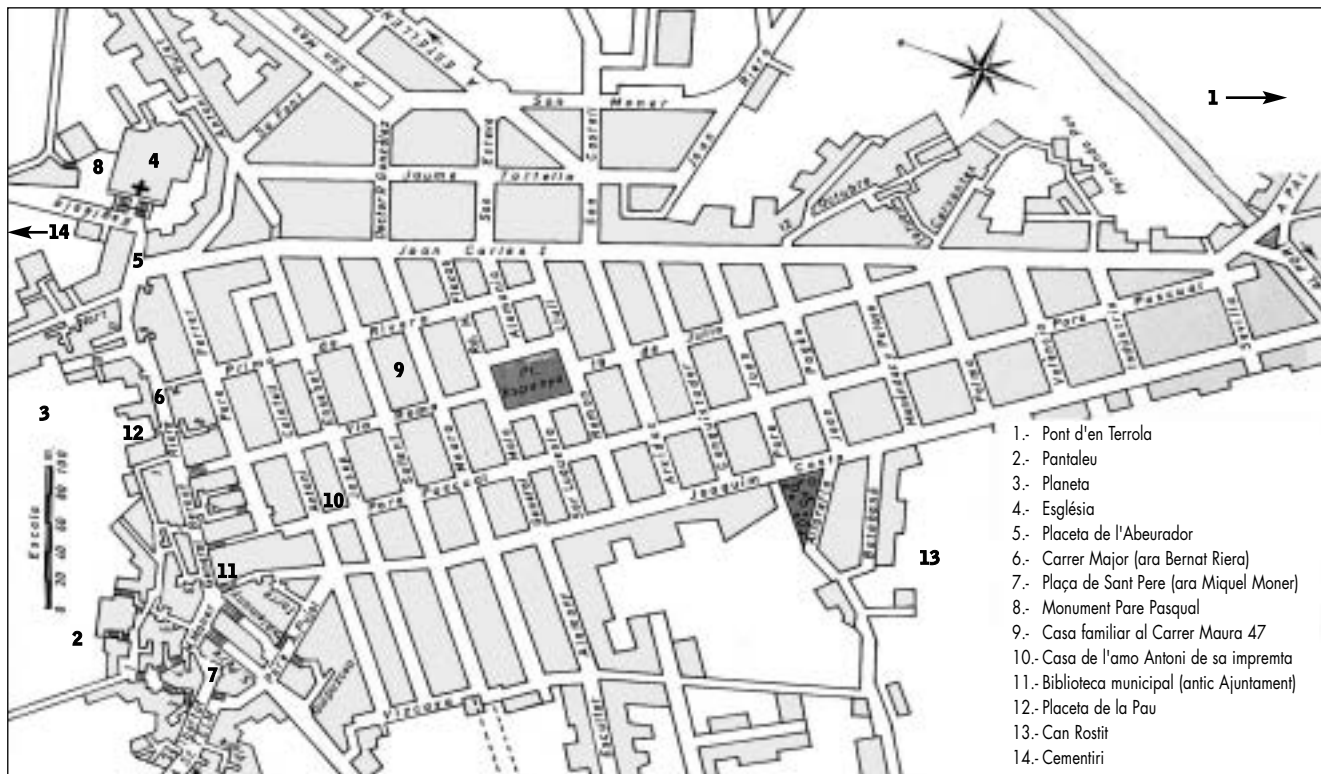
- (2008). Llorenç Soldevila, *Tot Porcel. D'Els condemnats a Olympe a mitjanit*. Barcelona: Edicions Proa.

Referències bibliogràfiques dels fragments proposats en cada lloc literari:

- (1982). *Solnegre*. Barcelona: Edicions 62.
- (1979) *La lluna i el Cala Llamp*. Barcelona: Edicions 62.
- (1965) *Els escorpins*. Barcelona: Edicions Proa.
- (1968) *Els argonautes*. Barcelona: Edicions 62.
- (1970). *Difunts sota els ametllers en flor*. Barcelona: Edicions Destino.
- (1971). *Crònica d'atabalades navegacions*. Barcelona: Edicions 62.
- (1975). *Cavalls cap a la fosca*. Barcelona: Edicions 62.
- (1984). *Les Illes, encantades*. Barcelona: Edicions 62.
- (1986). *Les primaveres i les tardors*. Barcelona: Edicions Proa.
- (1994). *Lola i els peixos morts*. Barcelona: Edicions Proa/Columna.
- (1996). *Mediterrània. Onatges tumultuosos*. Barcelona: Edicions Proa.
- (2000). *El cor del senglar*. Barcelona: Edicions 62.
- (2004). *Olympe a mitjanit*. Barcelona: Editorial Planeta.
- (2003) Planas, Antoni, *Baltasar Porcel. La novel·la de la vida*. Palma de Mallorca: Leonard Muntaner Editor. □

ANNEXOS

Mapa del poble amb els llocs literaris assenyalats

Per a més informació, anau a la pàgina web:

<http://maps.google.es/maps/ms?ie=UTF8&hl=ca&msa=0&ll=39.572624,2.420635&spn=0.003076,0.004823&t=k&z=18&msid=116981547292890299401.00048660fd079a26bee4c>

Mapa del terme municipal amb els llocs literaris assenyalats

